

INHOUD

Voorwoord	7
1 Nijlgans	19
2 Rivierkreeft	29
3 Muskusrat	39
4 Oester	49
5 Halsbandparkiet	57
6 Duizendknoop	67
7 Zwartbekgrondel	77
8 Stierkikker	85
9 Wakame	95
10 Schildpad	105
11 Termieten	115
12 Eekhoorn	125
13 Wasbeer	135
Aan de slag	145
Dankwoord	151
Bronnen	155

VOORWOORD

Vierhonderdduizend muskusratten. Als je die allemaal netjes in een rijtje achter elkaar opstelt, dan heb je een file van Amsterdam via Utrecht en Breda tot aan de ring van Antwerpen (daar staat het altijd vast). In 2004 heeft de Unie van Waterschappen 400 000 muskusratten uit de Nederlandse natuur gehaald. Dat was een absolute recordvangst. Daarmee was 2004 een topjaar voor de natuur. Want die beesten horen hier namelijk niet: het zijn invasieve exoten. Ze komen oorspronkelijk uit Amerika en zijn begin twintigste eeuw een keer expres losgelaten elders in Europa, voor de jacht. Dat escaleerde snel.

Nu ondergraven die muskusratten dijken en spoorlijnen, verwoesten ze oevers en grazen ze rietlanden kaal over de gehele breedte van het Euraziatisch continent, van Bretagne tot Kamtsjatka. Dat kost niet alleen een hoop centen, ze brengen bovendien met hun eetlust onomkeerbare schade toe aan de biodiversiteit in soms kwetsbare ecosystemen. En dus worden ze bestreden.

De file is tegenwoordig een stuk korter, maar nog

steeds worden in Nederland ieder jaar duizenden muskusratten gevangen. Vaak in vallen onder water. Die worden dan weggegooid of vernietigd, in de verbrandingsoven. Want wat moet je anders met een rat?

Maar een muskusrat is geen rat. We noemen 'm zo omdat-ie tamelijk fors is en een kale staart heeft. Eigenlijk behoort de *Ondatra zibethicus* tot de woelmuisachtigen, een onderfamilie uit die grote orde van knaagdieren. Geef het beestje een naam... In België noemen ze 'm waterkonijn. Daar staat-ie als zodanig op de menukaart – als delicatessen. Het is namelijk bijzonder lekker wild. Dieprood als haas of wild konijn, maar dan bloemig-aromatisch met een stevige musky ondertoon.

Klinkt dan toch opeens verdomd zonde, dat we in 2004 vierhonderdduizend (!) van die heerlijke waterkonijnen hebben vernietigd. En wat te denken van die 30 000 nijlganzen die elk jaar worden geschoten? Gebraden gans klinkt toch niet onappetitelijk, wilde-eendenborst al helemaal niet – een nijlgans is eigenlijk een heel grote eend. Zonde om niet op te eten, toch? Misschien geldt dat ook wel voor die 200 000 wasberen die ieder jaar in Duitsland worden geschoten. Of de duizenden grijze eekhoorns die het Verenigd Koninkrijk teisteren. Die komen allebei oorspronkelijk uit de Verenigde Staten, waar ze in sommige regio's nog wel eens op de barbecue belanden. Dus waarom niet?

Wat sowieso heel lekker is, zijn rivierkreeftjes. Daar

kun je heerlijke salades of cocktails van maken, bisque of Louisiana crawfishbowl. Bijna iedereen heeft wel eens een rivierkreeftje gegeten. Ze liggen gewoon in de supermarkt. Daar is niets geks aan. Maar het absurde is: terwijl de Nederlandse binnenwateren werkelijk wemelen van de Amerikaanse rivierkreeften, worden de supermarktrivierkreeftstaartjes ingevlogen uit China, waar ze speciaal worden gekweekt en platgespoten met conserveermiddelen. Dat is bijna kafkaësk te noemen – het is in ieder geval dubbel niet-duurzaam.

Wat al deze dieren met elkaar gemeen hebben is dat ze niet van nature thuishoren in ons ecosysteem en dat ze daar behoorlijke schade kunnen veroorzaken. Dat we ze daarom over het algemeen liever kwijt dan rijk zijn. Sterker nog: vanuit de Europese Unie wordt iedere lidstaat verplicht zich in te spannen om de verspreiding van alle plant- en diersoorten die op de Unielijst van Invasieve Exoten staan zo veel mogelijk te beperken, en het liefst te bestrijden en volledig uit de natuur te verwijderen. Uitroeien dus.

Invasieve exoten worden bestreden en in veel gevallen vernietigd. Maar ik heb altijd geleerd: weggooien is zonde! Dat roept vragen op. Wie zijn al deze invasieve exoten? Waar komen ze vandaan? Hoe zijn ze hier gekomen? Kan het kwaad dat ze hier zijn? Moeten ze bestreden worden? En zo ja: als ze toch worden gedood, kunnen we ze dan niet nog benutten als voedsel?

Die vragen waren het uitgangspunt voor een anderhalf jaar durende zoektocht, waarvan ik verslag heb gedaan in de wetenschapsbijlage van *NRC*. Die stukken, geüpdatet naar de laatste cijfers en inzichten, vormen de basis voor dit boekje.

Het antwoord op de eerste vragen is te vinden in beleidsstukken, risicoanalyses en gesprekken met experts. Als er verder geen reden is om aan te nemen dat de consumptie onveilig is, blijft er één vraag over: is het een beetje te vreten, zo'n exoot? Daarvoor dook ik de keuken in. Ik heb van alle beschreven plant- en diersoorten een of meerdere exemplaren klaargeemaakt en geproefd, op zoek naar de beste bereiding (behalve de termieten, die heeft iemand anders voor mij geroosterd). Het was af en toe nog een hele klus om aan die exoten te komen, want die liggen niet bij de poelier of de groothandel (zie daarvoor het laatste hoofdstuk). En dus heb ik vaak zelf staan villen, ontweien en verwerken. Maar het is gelukt: ik heb uiteindelijk van alle dertien planten en dieren iets lekkers weten te maken.

Voordat we daarin duiken, wat is precies een 'invasieve exoot'?

De definitie van 'exoot' is makkelijk: het is een plant- of diersoort die op 'een niet-natuurlijke manier' – dat wil zeggen: door menselijk handelen – terecht is gekomen buiten zijn natuurlijke verspreidingsgebied.

Het 'invasieve' karakter is in de praktijk een wat

rekbaarder begrip. Officieel is een exoot simpelweg invasief als die zich vermeerderd en daarmee zijn leefgebied uitbreidt. Maar wanneer instanties, zoals de NVWA of het Informatiepunt Leefomgeving, het hebben over ‘invasieve exoten’ dan bedoelen ze expliciet exotische soorten die hier niet thuishoren én problemen veroorzaken. Feitelijk zijn die problemen een gevolg van het invasieve karakter, geen voorwaarde om ze invasief te noemen. Maar dat is een technisch detail waar we niet te lang bij stil zullen staan, want het gaat meestal hand in hand.

Vaak vormen exoten een bedreiging voor de lokale biodiversiteit omdat ze kwetsbare inheemse soorten wegconcurreren, ziektes verspreiden of zeldzame soorten opeten. Maar de problemen kunnen ook economisch van aard zijn. Denk aan ganzen die het vliegverkeer verstoren of graslanden kaalvreten, halsbandparkieten die fruittelers hoofdbrekens bezorgen of aan de gescheurde stenen muren of geknapte leidingen als gevolg van de vernietigende groeikracht van de Japanse duizendknoop.

In Nederland ligt de verantwoordelijkheid voor de preventie van de verspreiding van exoten bij het Rijk; de uitvoering van het beleid en de bestrijding van exoten wordt overgelaten aan de provincies. In een enkel geval, zoals bij de muskusrat, wordt het beleid en de uitvoering landelijk afgestemd. In veel gevallen wordt er vanuit de EU bepaald dát er actie moet worden ondernomen om een exotische soort te bestrij-

den, maar het beleid en de uitvoering worden bepaald door de lidstaten zelf. Daarbij is het ook goed om op te merken dat die eerdergenoemde Europese Unielijst van Invasieve Exoten zeker niet uitputtend is. Er zijn invasieve exoten die niet op de Unielijst staan maar wel lokaal schade veroorzaken, zoals bijvoorbeeld halsbandparkieten. Het staat een land vrij om zelf te beslissen tot actie over te gaan, als dat nodig geacht wordt. Andersom zijn we in Nederland wel verplicht de rosse stekelstaart te bestrijden, een van oorsprong Amerikaanse vogel die hier in principe geen schade aanricht, maar die in het najaar naar Spanje trekt en daar het voortbestaan van de nauwverwante witkop-eend bedreigt – de stekelstaart kruist daar namelijk graag met de witkop, waardoor er in rap tempo steeds meer hybride nakomelingen bestaan en de witkop-eend dreigt uit te sterven.

De ‘invasieve exoten’-kwestie levert ook enkele interessante filosofische problemen op. Allereerst: hoe ver terug ga je in de tijd? Wilde konijnen noemen we inheems. Maar ze zijn waarschijnlijk in Noord-Europa geïntroduceerd door de Romeinen. Ze zijn door menselijk handelen in deze contreien terechtgekomen. Voor Asterix en Obelix waren het dus zeker invasieve exoten. Tweeduizend jaar later zijn ze volledig ingeburgerd in het ecosysteem. Die horen hier gewoon thuis, vinden we nu. Waar de grens ligt, is arbitrair.

Ook interessant aan de definitie is dat we ‘door

menselijk handelen' gelijkstellen aan 'op een niet-natuurlijke manier'. Daarmee plaatsen we onszelf, de mensheid, impliciet buiten de natuur. Alsof we daar geen onderdeel van uitmaken. Ik snap dat het onderscheid in dit geval een praktisch nut dient voor de afbakening van de definitie. Maar het verraadt toch ook een zekere menselijke arrogantie in het denken over onze plek en rol in de natuur en de beheersbaarheid daarvan.

Ook kun je nog een onderscheid maken tussen enerzijds het bedreigen van de biodiversiteit door concurrentie of predatie, en anderzijds door hybridisering zoals in het voorbeeld van de rosse stekelstaart en de witkopeend, en bijvoorbeeld de oostelijke en de westelijke ringslang. De oostelijke ringslang komt van nature voor in Scandinavië en Oost-Europa van de Rijn tot het Baikalmeer. Er komen er nu ook een paar voor in Nederland, die zich voortplanten met de inheemse ringslang, wat een hybride soort oplevert. Het verschil is amper te zien, op de zwarte strepen aan de flanken na. Verder doet die eigenlijk geen kwaad. Toch maken sommige herpetologen zich ernstige zorgen over deze zogeheten *genetic pollution*.

Het zijn interessante kwesties, waar ik evenwel niet op inga in de verhalen in dit boek. Toch raakt *Eet eens een wasbeer* wel degelijk aan een ethische kwestie: als we deze soorten verwijderen uit de natuur (lees: doodmaken), hebben we dan niet de morele plicht om ze te benutten, om ze niet te verspillen? Of in ieder geval

om uit te zoeken of het een optie is, of het zinnig is om ze te consumeren?

Voor een aantal soorten is het antwoord evident. Natuurlijk moeten we zo snel mogelijk rivierkreeftjes uit Nederlandse sloten, meren en veengebieden gaan eten. We eten namelijk al rivierkreeftjes, dus waarom halen we ze in godsnaam uit China als ze hier het waterleven verwoesten? We weten allang dat ze lekker zijn. Dat laatste geldt ook voor de nijlganzen en muskusratten, al liggen die niet in de supermarkt. Deze soorten zijn er in groten getale en worden bejaagd. De Japanse oesters liggen letterlijk voor het oprapen op het wad.

Andere soorten die in dit boek behandeld worden, zouden op termijn problemen kunnen gaan opleveren. De halsbandparkiet bijvoorbeeld balanceert nu op het randje. Er wordt serieuze schade geleden door fruittelers, en in de provincie Utrecht mag deze soort geschoten worden. En het is een kwestie van tijd voordat het leger aan Duitse wasberen Nederland bereikt (de eerste verkennende manoeuvres over de grens zijn al uitgevoerd). De exotische eekhoorns en schildpadden die in de Nederlandse natuur voorkomen, vormen op dit moment geen reële bedreiging. Maar dat kan veranderen. Die verhalen zijn dus vooralsnog een theoretische casus, waarin de vraag luidt: mochten ze ooit een probleem worden, en we moeten ze actief gaan bestrijden, zou het dan zinnig zijn om ze op te eten? Je kunt dat zien als een gedachte-experiment

– waarvoor ik als vooruitgeschoven post alvast wat praktisch culinair veldwerk heb verricht.

Er zijn natuurlijk veel meer dan dertien invasieve exoten in Nederland. Ik heb de soorten in dit boek zorgvuldig gekozen om een zo breed mogelijk scala aan organismen te bespreken – zeewier, een landplant, een schaaldier, een schelpdier, een insect, een vis, een amfibie, een reptiel, vogels en zoogdieren. (In de toekomst zou er nog een schimmel bij kunnen komen: de Amerikaanse boleet heeft vanuit Centraal Europa onlangs Nederland bereikt – en zou een beetje naar citroen smaken, heb ik gelezen.)

Daarnaast vertellen deze soorten telkens een ander verhaal, over de manier van introductie, op welke manier ze schadelijk zijn of bestreden worden (beverratten en muskusratten bijvoorbeeld lijken in die opzichten veel op elkaar). Als laatste vond ik het belangrijk dat er ook in de meer theoretische gevallen wel een enigszins reëel scenario is waarin het op een goed moment relevant wordt om uit te zoeken of ze lekker te eten zijn voor een groter publiek. Met andere woorden: die twee Chinese muntjaks in Gelderland hebben we zo op.¹

1 Hoeveel muntjaks er nog in Nederland zijn op het moment van schrijven is onduidelijk, het laatste rapport komt uit 2016 – toen al ging het om slechts heel kleine aantallen.